

Ressenya de l'obra *Entre camins, bruixes i tempestes: les creus del Vilassar històric*

De Laura Bosch Martínez i Jordi Montlló Bolart (coord.)

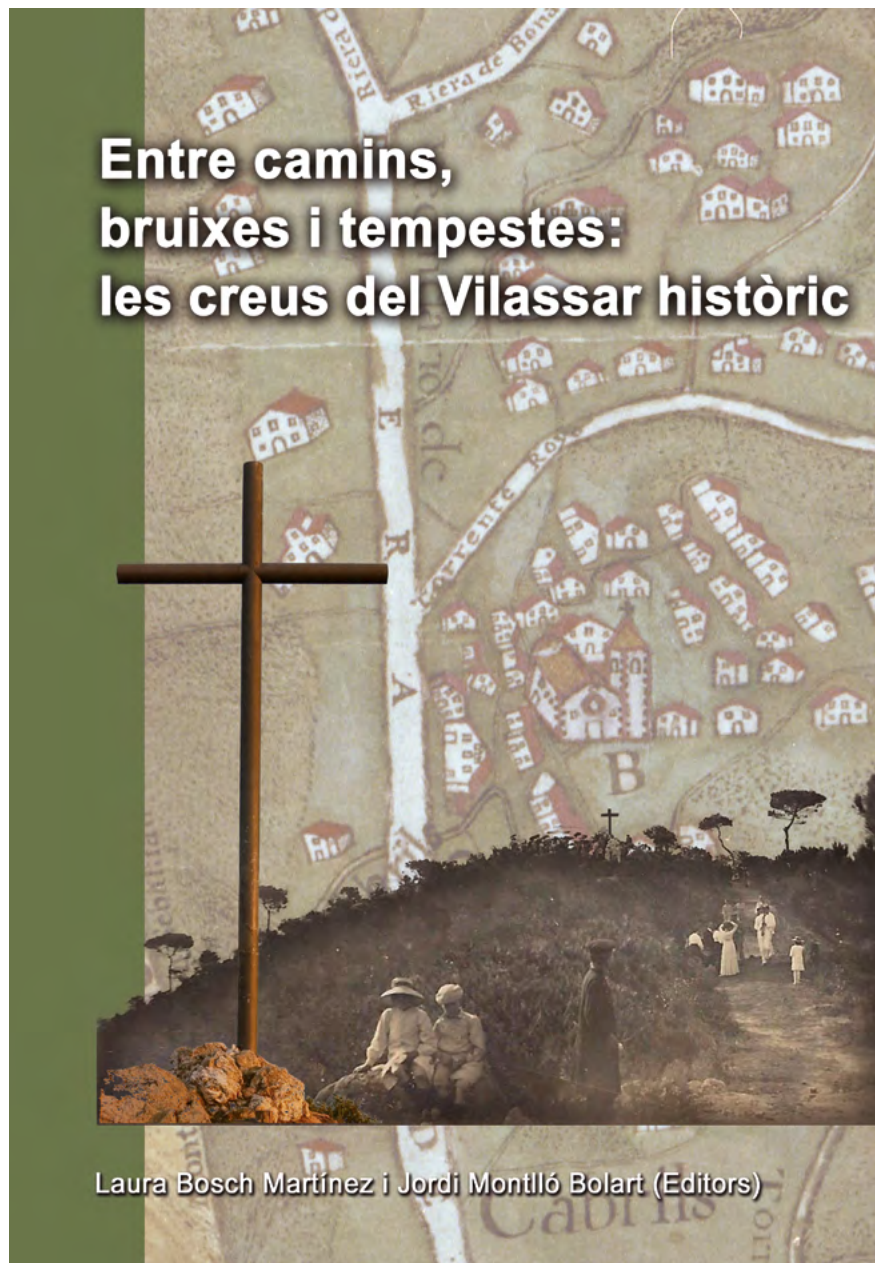
Salvador Palomar

Carrutxa - Centre de Documentació del Patrimoni i la Memòria

DOI: 10.57645/10.8080.06.21

La creu com a figura geomètrica és present en nombrosos àmbits de la nostra vida diària. Com a símbol d'unes creences, és la representació més comuna del cristianisme, com a imatge elemental de Crist crucificat. Els seus usos són diversos i la fan present en diferents àmbits: com a objecte de culte, a l'interior dels edificis, assenyalant l'entrada d'un recinte, o a l'exterior, en una cruïlla de camins o en un indret elevat del terme. També pot ser amb la representació de Crist clavat a la fusta, gairebé nu i coronat d'espines, o també incorporant-hi altres elements que poden fer referència a escenes de la Passió, com en el cas de les creus d'improperis, o bé heràldics, que vinculen el símbol a un llinatge, una entitat o un territori, cosa que fa palès el seu rerefons cristià.

Aquesta publicació s'ocupa de les creus a l'exterior, a cel obert o protegides per un templet o capelleta, en un àmbit geogràfic concret: el Vilassar històric que conformen els termes de Vilassar de Dalt, Cabrils i Vilassar de Mar. El conjunt de creus monumentals conservades

Laura Bosch Martínez i Jordi Montlló Bolart (Editors)

Coberta del llibre *Entre camins, bruixes i tempestes: les creus del Vilassar històric*.

o recordades en aquest espai possibilita una rica aproximació a la funcionalitat històrica de les creus de terme o peïrons, en els rituals que s'han configurat al seu entorn i a la seva vigència en el present.

Les creus són fites que assenyalen indrets significatius en el territori: l'entrada en el nucli d'una població, el límit entre termes municipals o dominis, les cruïlles de camins o els llocs de devoció potenciats per l'orografia, i sacralitzen el lloc que ocupen. La seva ubicació no és mai banal.

Com apunta la professora Josefina Roma, les cruïlles i els límits s'han revestit d'un valor que no es pot transgredir sense provocar un daltabaix en la persona o els pobles implicats. La creu aporta una sacralitat que certifica la validesa del límit per l'autoritat divina o convida a l'oració en el curs del camí: és un lloc de pas en els pelegrinatges d'un terme a l'altre, amb aturada obligatòria, que han format part del ritual en el recorregut de les pregàries a ermites i santuaris, entre municipis, amb motiu de circumstàncies excepcionals, com les epidèmies o la sequera, o dins el costumari festiu anyal, amb les processons a les ermites del diumenge de Pasqüetes, per exemple. Són creus que convidaven a l'oració a l'entrada o sortida de la població i que, en l'actualitat, engolides pel creixement urbà són elements que possibiliten interpretar l'evolució històrica d'un nucli. També són creus de referència per a ermites i altres edificis religiosos propers, subalternes, que permeten al vianant continuar el seu camí tot mostrant el respecte i la devoció que mereixen, sense necessitat d'atansar-s'hi. Dibuixen sobre el terreny el camí de Crist cap a la crucifixió, la pujada al Calvari -nom que ha restat en la toponímia de diverses poblacions- mitjançant peïrons que assenyalen les estacions del viacrucis.

La funció de de les creus com a fites queda reflectida en la capelleta del Crist Mujal, venerada per tres pobles. Però també la creu de Montcabrer és un bon exemple de senyal que identifica un paisatge. Ubicada a l'extrem més meridional del turó de Montcabrer, es distingeix des de quilòmetres de distància i és un punt de referència per a la gent de mar. A més, es troba a pocs metres d'una cova coneguda amb diversos noms -Cova de les Encantades, de les Bruixes o de les Bones Dones-, on la tradició oral situa una sèrie de llegendes relacionades amb la bruixeria. Aquí, el llegendari popular ha conservat el record de la singularitat de l'indret com a lloc de relació amb les formes ancestrals de divinitat, potser d'antics cultes assimilats pel cristianisme.

Aquesta funció delimitadora del signe també és evident en la simplicitat de les creus gravades en roques, a vegades sobre un triangle -representació de la muntanya del Calvari- que trobem escampades pels termes, senyals d'antics drets d'explotació dels recursos de l'entorn, com les àrees de pastura.

La creu exerceix alhora una funció protectora cabdal sobre el territori que delimita: envolta un terme municipal o, d'alguna manera, assenjala l'indret adequat per a demanar l'ajut diví o conjurar els perills que amenacen la comunitat.

En són exemples els rituals per allunyar les tempestes que tenen lloc a les creus cobertes i als comunidors, o les benediccions del terme, en dates assenyalades, per demanar pluja a temps i en la quantitat justa per tal que les bones collites assegurin la supervivència de la comunitat.

Sobre la funció protectora de les creus, n'és un bon exemple una carta del rector de Vilassar, datada del 1707, que sol·licitava permís per posar padrons al voltant del poble, amb creus beneïdes

i un recipient de vidre amb algunes de les relíquies dels Sants Màrtirs.

També, de forma ben evident, n'és un bon exemple la celebració del 3 de maig a la Creu del Pedró de Cabriels.

La festa de la Creu de Maig, suprimida per la reforma litúrgica de 1969, però encara vigent en algunes celebracions locals, commemorava la troballa de la Veracreu, segons la tradició, per santa Helena. Amb la cristianització de l'arbre de maig, comportava la benedicció de les partides del municipi, però també de l'espai urbà, amb l'erecció de creus o altars en diferents carrers, i, en conseqüència, el terme i el nucli de població restaven sota la protecció divina. Així mateix, se celebra la festa del 14 de setembre, commemoració de la recuperació d'un fragment robat de la Veracreu, amb aplecs com el que té lloc a la capella que presideix el límit dels municipis de Vilassar de Dalt i Vilassar de Mar.

Tot plegat ens apropa al coneixement de les formes de vida d'una societat preindustrial, en què la supervivència de la comunitat estava lligada a l'agricultura, la ramaderia i l'aprofitament dels recursos de l'entorn. A més, la intervenció divina hi era constant i necessària per a bé o per a mal -s'interpretaven les desgràcies col·lectives com a càstig pel comportament de la comunitat- i en què, a vegades, era necessària la intervenció de mitjancers: sants, santes i la Mare de Déu en les seves diverses advocacions per aconseguir l'ajut diví. Per això la creu sacralitza els indrets i els converteix en llocs on aquesta comunicació és possible i en què es permet la petició directa, la invocació al cel en demanda d'ajut davant de determinats perills.

Amb una desena de treballs, coordinats per Laura Bosch i Jordi Montlló, *Entre camins, bruixes i tempestes: les creus del*

Darrera creu de fusta, set anys abans de ser sostreta, amb la família Jaumar d'excursió (1907). Autor desconegut. FONTS FAMÍLIA JAUMAR.

Vilassar històric ens proposa, per tant, des d'un territori concret, un «racó de món», una aproximació a aquest bagatge patrimonial que acumulen les creus, amb representació del crucificat o sense, com a senyals d'una religiositat popular present en la comunitat durant segles. Una aproximació etnogràfica i històrica que ens parla de creences, bruixes i tempestes, de formes de devoció, de canvis en la societat i evolució de les mentalitats.

També representa un punt de reunió de la comunitat local i entre pobles veïns. Els aplecs que se celebren a l'entorn de les creus en són bon exemple i cal recordar fins a quin punt aquests espais de reunió han estat necessaris i cabdals per a la mateixa existència dels pobles. Són moments festius de relació i aparellament, amb manifestacions de cultura popular, com balls, o amb el cant d'uns goigs, com en el cas de l'Aplec del Crist del Pla del Molí. També formen part d'aquesta cultura popular les llegendes i rondalles que es vinculen a les creus, com les de l'Abella i Montcabrer.

Mentre llegia aquest llibre, que és un recull de treballs en què cada autor fa

la seva aportació particular, recordava exemples semblants o contextos paral·lels que, més o menys, he conegut en el meu propi àmbit geogràfic de recerca —les comarques del Baix Camp i el Priorat—, però amb el tret diferencial que suposa que el volum concentra l'estudi en un espai força més limitat, aquest *Vilassar històric*, que ens permet copsar que, des de l'àmbit local, es poden formular recerques que reflecteixen una realitat força més àmplia. Sens dubte, aquesta és una de les característiques que justifica l'interès de la publicació: la recuperació del bagatge patrimonial d'un territori que pot fer interessant i motivar la recerca en molts altres indrets.

Finalment, Jordi Montlló reflexiona, a partir de les diferents aportacions incloses en el llibre, sobre el valor patrimonial de les creus del Vilassar històric. Un valor que s'ha d'establir a partir de diferents perspectives. Efectivament, es pot parlar de patrimoni arquitectònic i històric, en referència a les construccions o el seu recorregut en el transcurs de la història, i de patrimoni immaterial pel valor simbòlic que té cada creu per a les persones i per a la comunitat en funció del seu ús social. Com apunta

Montlló, qualsevol de les creus estudiades té un valor, en més o menys mesura, depenent de components tangibles i intangibles. Certament, el coneixement atorga valor al béns patrimonials, però —tal com l'autor insisteix— no n'hi ha prou amb documentar-lo des d'una disciplina científica, sinó que cal contemplar els seus valors materials, d'ús formal i simbòlic, en una perspectiva interdisciplinària, com, de fet, aporten les diverses contribucions en el volum.

Més enllà de l'estricta categorització patrimonial, però, el treball incideix en la necessitat de salvaguarda, un concepte més ampli que el de conservació i que implica actuacions més enllà de les administratives.

Cal, en primer lloc, el reconeixement com a patrimoni per part de la comunitat o d'un grup més o menys ampli d'aquesta. A partir d'aquest moment, és necessari l'estudi, el treball de documentació —en aquesta fase caldria incloure la publicació que ens ocupa—, posteriorment, cal un reconeixement institucional, amb la declaració que correspongui o l'organització a l'accés, de manera que el bé patrimonial retorni a la comunitat i que aquesta el pugui gaudir en forma d'experiència lúdica, cognitiva o simbòlica.

En aquest sentit, l'article de Jordi Montlló aporta propostes concretes per a cadascuna de les creus estudiades en el volum.

En definitiva l'interès d'aquesta publicació radica, d'una banda, en les seves aportacions al coneixement, amb una clara voluntat de conscienciació i demanda pel que fa a la implicació de l'administració. I de l'altra, en el fet que, tot i que fa referència a un àmbit geogràfic concret, dibuixa un model que pot aplicar-se a altres indrets i, àdhuc, a altres béns del patrimoni cultural. ■